

Liturgie in der Gemeinde, Meinwerk-Verlag, Salzkotten, t. I — 1964, ss. 271; t. II — 1965, ss. 311; t. III — 1966, ss. 139.

Instrukcja o należytych wykonywaniu *Konstytucji o liturgii świętej*, wydana przez Stolicę Apostolską 26 IX 1964 r., stwierdza w nr 5: „Najpierw jednak wszyscy powinni dojść do przekonania, że *Konstytucja o liturgii świętej* nie zamierza zmieniać jedynie form i tekstów liturgicznych, lecz raczej spowodować takie uświadomienie wiernych i taką działalność duszpasterską, dla których liturgia święta byłaby szczytem i źródłem [por.: *Konst.*, art. 10]. Zmiany bowiem już do liturgii świętej wprowadzone i te, które jeszcze nastąpią, do tego właśnie zmierzają celu” Z tego stwierdzenia wynika jasno, że równolegle do przeprowadzanych w liturgii zmian w rubrykach i obrzędach powinno się dokonywać zasadnicze i głębokie przekształcenie mentalności zarówno duszpasterzy jak i wiernych. We wstępie do 3-tomowego wydawnictwa pt. *Liturgie in der Gemeinde* zaznacza P. Nordhues, bp sufragan diecezji Paderborn, że właśnie temu celowi przede wszystkim pragną wydawcy i autorzy obszernego dzieła zbiorowego służyć. O ile prace dwu pierwszych tomów są zaadresowane głównie do księży, t. III opracowany przez Teresę Ulrich zawiera wzory katechez eucharystycznych przeznaczonych dla wiernych i to głównie dorosłych. Prace zawarte w t. I były gotowe już przed ogłoszeniem konstytucji o liturgii (4 XII 1963), natomiast t. II oddano do druku przed promulgacją *Konstytucji dogmatycznej o kościele* (21 II 1964). Wydawcy zdają sobie z tego faktu sprawę i jeśli zdecydowali się nie wstrzymywać wydania odnośnych tomów w zaplanowanych terminach to dlatego, że wszystkie prace reprezentują ten sam nurt myśli teologicznej, z którego wyrosły dokumenty II Soboru Watykańskiego.

Lektura dwu pierwszych tomów pracy zbiorowej ujawnia wyraźnie dwa nurty: teoretyczny i praktyczny. W

nurcie pierwszym znajdują się prace o charakterze raczej naukowym, podejmujące zasadnicze problemy teologiczne związane z odnową liturgii. W nurcie drugim spotykamy opracowania, które zawierają propozycje natury bardziej praktycznej, duszpasterskiej, zorientowane na konkretną realizację. Należy jednak zaznaczyć, że takie rozgraniczenie problematyki nie może być przeprowadzone w sposób mechaniczny, gdyż zarówno artykuły teoretyczne ujawniają tendencję duszpasterską i praktyczną, jak i propozycje praktyczne są nasycone oraz pogłębione refleksją teologiczną. Prace o charakterze teoretycznym poruszają się w trzech kręgach: liturgia w ogólności, Eucharystia oraz inne problemy z zakresu liturgiki szczegółowej. Omawiając krótko prace z tej dziedziny, zawarte w dwu pierwszych tomach, uszeregujemy je w pewnym układzie tematycznym, który nie bierze pod uwagę ich faktycznego następstwa w planie poszczególnych tomów. Liturgią w ogólności zajmują się najpierw dwie prace t. II. W pierwszej B. Löwenberg usiłuje w oparciu o *Konstytucję o liturgii* (odtąd = KL) określić istotę liturgii (II, s. 23—28) nie przy pomocy jakiejś definicji, lecz w czterech zdaniach ujawniających jej istotne elementy: sacrum commercium; podmiot liturgii — Chrystus i Jego kościół; znaki święte; szczyt i źródło. Ostatni moment stanowi punkt wyjścia do rozważań drugiego artykułu B. Löwenberga i P. Nordhuesa na temat godności liturgii i sensu jej odnowy (II, s. 15—22). Każda odnowa liturgii jest sensowna tylko o tyle, o ile prowadzi do pełniejszego uczestnictwa wiernych. To uczestnictwo zaś musi wyrastać z **bogatego życia** wewnętrznego społeczności parafialnej: „Odnowienie liturgii jest nie do pomyślenia bez stałej odnowy całego życia duchowego gminy”. Na dalsze istotne momenty w rzeczywistości liturgii zwracają uwagę dwa inne

artykuły. Autor jednego, G. Lange wskazuje na swoiste napięcie zachodzące w liturgii między tym, co w niej Boże, a co ludzkie (*Das Göttliche und Menschliche in der Liturgie*, II, s. 62—76). Dochodzi do wniosku, że w obchodzie liturgicznym tym łatwiej dojdzie do prawdziwego spotkania z Bogiem, im bardziej będzie on ludzki, serdeczny i komunikatywny. H. J. Degenhardt zajmuje się innym napięciem zachodzącym w liturgii: jest ona i ziemską i niebieską zarazem. (*Irdische und himmlische Liturgie*, II, s. 77—91). Nasza ziemską liturgia jest uczestnictwem w liturgii niebiańskiej i rzeczywistym jej zapoczątkowaniem.

Szereg artykułów omawianej pracy zajmuje się problemem podmiotu liturgii. Chrystus uwielbiony, do którego zwracamy się w liturgii (ad Christum) i przez którego idziemy do Ojca (per Christum), jest przedmiotem rozważań pracy B. Fischera (*Der verherrlichte Mensch Christus und die Liturgie*, I, s. 28—38). Kapłański urząd Chrystusa i jego aktualizacja w liturgii zajmuje F. Grüttersa, który swoje rozważania opiera o szeroką analizę tekstów biblijnych oraz o teologię ofiary eucharystycznej (II, s. 29—39). Za bardzo cenny wkład w naukę o liturgii należy uznać pracę H. Mühlena (*Die Wirksamkeit des hl. Geistes als Ermöglichung jeglichen liturgischen Tuns*, II, s. 40—61), w której autor uwydatnia pneumatologiczny charakter liturgii, ukazując w szczególności, jak obecność Chrystusa w liturgii, o której mowa w art. 7 KL (w osobie kapłana, w sakramentach, w słowie i modlitwie kościoła), może i powinna być wytłumaczona działaniem Ducha Św. Kościołowi, o ile jest podmiotem czynności liturgicznych, poświęca uwagę bp P. Nordhues w trzech pracach t. II. Za pierwszą należy uznać dłuższy wstęp do tegoż tomu (*Vorwort*, s. 9—14), w którym autor próbuje ustalić ściśle związki zachodzące między Kościołem a liturgią: dokonywanie się zbawienia w liturgii stanowi jednocześnie istotę tajemnicy Kościoła. Dwa problemy naszkicowane w tym wstępie opracowuje Nordhues dokładniej w dwu ważnych artykułach: o „partnerstwie” kapłańskim księży i laików (II, s. 267—282) oraz o roli jednostki w liturgii (*Die Wertung des einzelnen in der Liturgie*, II, s. 104—112). Nie można dziś mówić o liturgii z pominięciem w niej istotnej roli słowa Bożego.

Problem ten został w dziele zbiorowym uwzględniony bardzo szeroko. Mamy tu najpierw dwie prace znanego biblisty H. Schürmanna: o Piśmie św. w „przestrzeni” liturgicznej gminy (*Die hl. Schrift im gottesdienstlichen Raum der Gemeinde*, I, s. 94—101) oraz o słowie Bożym w konstytucji o liturgii (II, s. 128—134). P. Bormann ukazuje w swej rozprawie pod znamienym tytułem: *Strzała słowa trafia w swój cel* (II, s. 135—137) zbawczą skuteczność słowa Bożego, mającą swoje źródło w obecności Chrystusa i w obecności jego dzieła zbawienia, w przepowiadającym słowie (por.: KL, 7). Problematykę słowa Bożego poruszają także artykuły: F. X. Arnolda o kazaniu jako przepowiadaniu słowa Bożego (I, s. 116—129), R. Guardiniego o kazaniu mistagogicznym (I, s. 102—115) oraz H. Fleckensteina o nabożeństwie słowa Bożego (I, s. 130—136).

Decydującą wartość liturgii stanowi fakt, że uobecnia się w niej misterium paschalne. Ale jak najbardziej uprawnione jest ujawnienie także innych jej wartości. I tak, można mówić o liturgii jako o szkole wiary, jak to czyni w swej pracy J. A. Jungmann (I, s. 19—27); bardzo słuszną jest rzeczą zwrócić uwagę na społeczno-twórczą moc liturgii, jak to czyni B. Häring (I, s. 199—207). H. L. Drewes zwraca uwagę na to, że uczestnictwo w liturgii formuje osobowość chrześcijanina i uzdalnia go do dawania świadectwa Chrystusowi. (*Liturgie und Zeugnis*, II, s. 257—266). Na tej linii należy umieścić także opracowanie J. Biekera ustalające związki między liturgią a życiem wewnętrznym (II, s. 92—103).

Bardzo liczne są w omawianym wydawnictwie prace dotyczące misterium Eucharystii. Pierwsza grupa tych prac zajmuje się Eucharystią w ogólności. Nieco niepokojąco brzmi tytuł artykułu R. Müller-Erba: *O zniku życia eucharystycznego* (I, s. 208—220), który próbuje uchwycić pewne charakterystyczne momenty aktualnej sytuacji. Jeśli sytuacja na odcinku życia eucharystycznego ma ulec zmianie na lepsze, konieczne jest nowe, pełniejsze spojrzenie na mszę św. Ciekawe myśli na ten temat znajdujemy w artykułach: O. Semmelrotha (*Missverständene Eucharistie*, I, s. 9—18), H. Spaemanna (*Zugänge zum Eucharistieverständnis für die Verkündigung*, I,

s. 137—143) oraz H. Battona (*Zur Theologie und Gestalt der Eucharistiefeier*, II, s. 211—224). Na paschalny, wielkanocny charakter Eucharystii zwracają uwagę: H. Zimmermann (*Die Eucharistie als Paschamahl des Neuen Bundes*, II, s. 189—197), F. Peitz (*Der österliche Charakter der Eucharistiefeier der Kirche*, II, s. 198—210) oraz — w nieco szerszym ujęciu — J. A. Jungmann (*Österliches Christentum*, I, s. 39—45). Jak już z samej nazwy wynika, Eucharystia jest ofiarą dziękczynną. Ten jej aspekt uwypatnia J. E. Lengeling w pracy pt. *Die Messefeier als Eucharistie* (I, s. 57—68). Związki Eucharystii z jednością Kościoła uwypuklają prace P. Bläsera (*Eucharistie und Einheit der Kirche in der Verkündigung des Neuen Testaments*, I, s. 46—56) oraz P. W. Scheele'go (*Die Einheit der Christen als Anliegen der Eucharistie*, II, s. 291—308.) Ascetyczne aspekty ofiary mszy św. zostały poruszone w dwu pracach: F. Hoffmanna (*Eucharistie und Frömmigkeit*, I, s. 221—236) oraz P. Nordhuesa (*Eucharistie und persönliches Opfer*, I, s. 144—149).

Bardzo cenne są w omawianym dziele artykuły odnoszące się do niektórych elementów celebracji eucharystycznej. Homilia mszalna została omówiona przez C. Pohlmann (II, s. 166—177); modlitwą powszechną zajął się od strony teologicznej i praktycznej H. G. Glasner (II, s. 178—188). Trudny problem teologicznego znaczenia tzw. liturgii ofertoryjnej podejmuje Th. Filhaut (I, s. 150—157); o komuni św. pod obiema postaciami pisze Monika Lipps (I, s. 159—167).

Kilka artykułów pracy zbiorowej poświęcono również innym zagadnieniom liturgiki szczegółowej. Oryginalną koncepcję ujęcia roku kościelnego, eksponującą znaczenie kręgu paschalnego, proponuje Th. Kampmann (II, s. 113—127); krótki zarys fenomenologii i teologii święta chrześcijańskiego podaje A. Kirchgässner (I, s. 264—268). Na temat brewiarza wypowiada się krótko, ale zasadniczo J. Bieker (II, s. 225—235). Problemy zaś dotyczące chrześcijańskiej budowli sakralnej przedstawia w świetle konstytucji o liturgii K. J. Schmitz (II, s. 283—290).

Jakkolwiek niemal wszystkie artykuły teoretyczne dzieła zbiorowego zawierają wnioski praktyczne, można wyróżnić kilka prac, które są bezpośrednio zorientowane na praktykę. Do

nich należy przede wszystkim doskonałe opracowanie K. Tillmanna o wprowadzeniu parafii do liturgii (I, s. 237—250). Podobny charakter ma artykuł H. Halbfassa ukazujący drogi liturgicznego wychowania w katechezie i duszpasterstwie (II, s. 235—256). K. Tillmann jest także autorem artykułu pt. *Jak mogą dzieci uczestniczyć we Mszy św.* (I, s. 254—263). Całkiem gotowe materiały do przepowiadania zawierają prace H. Aufderbecka o akklamacjach i odpowiedziach we mszy św. (*Amen, Dominus vobiscum, Sursum corda, Gratias agamus* — I, s. 168—173) oraz Th. Schnitzlera o mszalnych śpiewach ludu (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei — I, s. 174—190). Bardzo konkretne pozycje dotyczące tzw. inwitoriów, czyli zachęt modlitewnych (Gebetseinladungen) wygłaszanych przez komentatora, zawiera praca F. Kolbego (I, s. 191—198). Praktyczne przeznaczenie posiada wreszcie cały t. III dzieła opracowany starannie przez Teresę Ulrich, a zawierający 17 w całości opracowanych katechez mszalnych dla dorosłych. Katechezy te uwzględniają oczywiście wszystkie nowe aspekty współczesnej teologii mszy św., a więc np. jej charakter kościelny, soteriologiczny czy eschatologiczny, obecność Chrystusa w liturgii słowa itp. Każda katecheza poprzedzona jest wstępem teologicznym, przeznaczonym dla katechezy.

Niniejsze omówienie ma z konieczności raczej charakter możliwie wyczerpującej informacji niż oceny krytycznej. Niemniej należy, mając na uwadze całość pracy, podkreślić, że wydawcy na pewno osiągają cel, jaki sobie założyli: dostarczają — w szczególności duszpasterzom — ogromnej ilości materiału do tych przemyśleń i poczynań, których domaga się soborowa odnowa liturgii. Uważne studium pracy zbiorowej może naprawdę wywołać pożądaną zmianę mentalności.

Mimo że wachlarz poruszanych zagadnień w omawianej pracy jest bardzo szeroki, nie wszystko zostało uwzględnione. Brak np. jakiejś zasadniczej pracy o misterium paschalnym, które stanowi przecież zasadniczą treść każdego aktu liturgicznego. Brak opracowania na temat zgromadzenia liturgicznego, które jest najbliższym podmiotem liturgii. W pracach o Eucharystii należało umieścić jakieś zasadnicze rozważania o uczestnictwie wierznych we mszy św. Pominęto również

problematykę modlitwy eucharystycznej oraz uczy ofiarnej. Nie widać w dziele jakiegoś logicznego planu i układu tematów, choćby tego, który wprowadza w zagadnienia liturgiczne konstytucja o liturgii. Wartość poszczególnych opracowań jest, jak zwykle w dziełach zbiorowych, różna. Szereg prac ma charakter kompilacyjny, syntezujący dotychczasowe przemyślenia. Są

jednak również prace oryginalne i w jakimś sensie odkrywcze, jak np. H. Mühlena o roli Ducha Św. w liturgii (II) lub H. J. Degenhardta o jej aspekcie eschatologicznym. Prace zawarte w t. I były już poprzednio publikowane w czasopismach lub w pozycjach książkowych (Wykaz źródeł, I, s. 270—271).

ks. Rudolf Zielasko